

اثر از خودبیگانگی در ایجاد و شکل‌گیری رفتارهای اعتراضی جمعی (مورد مطالعه):

جوانان شهر کرمانشاه

منصور حقیقتیان (دانشیار جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان)

mansour_haghighatian@yahoo.com

گلرمد مرادی (استادیار جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلام آباد غرب، نویسندهٔ مسؤول)

moradi.pop@gmail.com

چکیده

امروزه یکی از مسائل اساسی در حوزه مطالعات اجتماعی، بروز رفتارهای جمعی در میان قشر جوان جامعه است. رفتارهای جمعی در جامعه می‌توانند خود را در قالب ناآرامی‌هایی از قبیل شورش‌ها، درگیری‌ها، اعتراض‌های سیاسی و غیره نشان دهند. رفتار جمعی شامل واکنش‌های مرتبط، بی‌ساختار و کم‌ویس خودجوش جمعی از افراد به یک محرک است (درسلر، ۱۳۸۸: ۴۵۶). مطالعه و شناخت عناصر و مؤلفه‌های تشکیل‌دهندهٔ این رفتارها برای عالمان علوم اجتماعی حایز اهمیت است. بر این اساس، هدف اصلی این مقاله، اثر از خودبیگانگی در ایجاد و شکل‌گیری رفتارهای اعتراضی جمعی جوانان شهر کرمانشاه است. این پژوهش با استفاده از روش پیمایش و از طریق ابزار پرسش‌نامه انجام شده است. جامعه آماری مورد مطالعه جوانان بین سنین ۱۹ تا ۳۵ سال شهر کرمانشاه است. تعداد ۴۰۰ نفر جوان، از جامعه آماری به شیوه تصادفی سیستماتیک برای مطالعه انتخاب شدند. برای سنجش فرضیه‌های پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون، آزمون تی گروه‌های مستقل و آزمون تحلیل واریانس و برای آزمون مدل تجربی پژوهش از تحلیل کوواریانس چندمتغیره استفاده شده است. براساس یافته‌های پژوهش، رابطه معناداری بین ابعاد مختلف از خودبیگانگی و رفتارهای جمعی جوانان وجود دارد. نتایج نشان می‌دهد که میانگین نمره رفتار جمعی افراد که با استفاده از سؤالاتی در قالب طیف ۵ درجه‌ای لیکرت سنجش شدند و در دامنه ۱ تا ۵ نمره آن‌ها مشخص شد، در بعد شرایط مساعد ساختاری برابر ۱۴/۳۸، در بعد فشارهای ساختاری برابر ۲۰/۱۸، در بعد عقاید تعمیم‌یافته برابر ۲۲/۳۲، در بعد عوامل شتاب‌دهنده یا فشارزا برابر ۱۷/۸۳، میانگین در بعد بسیج مشارکت‌کنندگان برابر ۱۶/۶۱ و در نهایت این که این میانگین در بعد کنترل اجتماعی برابر ۱۹/۰۷ است.

کلیدواژه‌ها: رفتار جمعی، از خودبیگانگی، جوانان.

۱. مقدمه

جوامع همواره شاهد نزاع‌ها و درگیری‌های فیزیکی و روانی بین افراد و گروه‌های اجتماعی مختلف بوده است و این بحث ذهن متفکران علوم مختلف به‌خصوص روان‌شناسان اجتماعی، جامعه‌شناسان و عالمان علم سیاست را متوجه این سؤال کرده است که چه عواملی سبب بروز این پدیده و گرایش انسان‌ها به رفتار جمعی^۱ می‌شود؟ در پاسخ به این سؤال دیدگاه‌ها و نظریات مختلفی وجود دارد. عده‌ای مانند دورکیم^۲ و مرتن^۳ این نوع رفتارها را محصول آشفتگی ساخت جامعه (ممتاز، ۱۳۸۱: ۵۶)، عده‌ای دیگر؛ مانند مارکس آن را ناشی از وجود تضادهای موجود در بطن جامعه، گروهی دیگر وجود این‌گونه رفتارها را نشانه سرپیچی انسان‌ها از هنجارها، اندیشمندانی هم آن را محصول از بین رفتن نقش‌ها و پایگاه‌های اجتماعی افراد می‌پندارند، جمعی نیز آن را محصول عدم تحقق فرآیند اجتماعی شدن صحیح و به‌وجود آمدن خرده فرهنگ‌های ستیزه‌جویانه می‌دانند (دلپورتا و ماریو، ۱۳۸۳: ۱۷).

اندیشمندان از زوایای گوناگون به مطالعه و تعریف رفتار جمعی پرداخته‌اند: درس‌لر^۴ رفتار جمعی را شامل واکنش‌های مرتبط با هم و کم‌وبیش خودجوش جمعی از افراد در برابر یک محرک می‌داند (درس‌لر، ۱۳۸۸: ۴۵۶). ستوده به هجوم سیل‌وار مردم به خیابان‌ها، بدون برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی قبلی و واکنش عاطفی و غیرقابل پیش‌بینی که کم‌وبیش با رفتار عادی و روزمره یا به قولی بهنجار و معمولی تفاوت دارد، رفتار جمعی می‌گوید (ستوده، ۱۳۷۸: ۱۱۲). ترنر و کیلیان^۵ رفتارهای جمعی را پدیده‌هایی می‌دانند که در حد فاصل رفتارهای پراکنده فردی و رفتارهای گروهی سازمان‌یافته بر مبنای مقررات یا سنن؛ مثل احزاب قرار می‌گیرند (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۱۵۵).

-
1. Collective Behaviour
 2. Durkhiem
 3. Merton
 4. Dressler
 5. Turner & Killian

یکی از عواملی که سبب بروز رفتارهای جمعی در میان جوانان می‌شود، بیگانگی آن‌ها در قبال ارزش‌ها، هنجارها و ساخت اجتماعی است. معضلات بیگانگی مدت‌هاست که مورد بحث اندیشمندان علوم انسانی بوده و علاقه به آن به هیچ وجه کاهش نیافته است (مساروش، ۱۳۸۰: ۵).

با توجه به تعاریف مطرح شده می‌توان رفتار جمعی را چنین تعریف کرد: رفتار جمعی به الگوهای غیرنهادی، بی‌ساختار، خودانگیخته، هیجانی و پیش‌بینی‌ناپذیر رفتار گروهی گفته می‌شود که در اکثر مواقع گویای ناآرامی اجتماعی است. رفتارهای جمعی معمولاً با محرک‌های احساسی شدید همراهند و لحظه‌به‌لحظه تشدید می‌شوند تا به اوج خود می‌رسند و به طور ناگهانی کاهش می‌یابند و از میان می‌روند (پیران، ۱۳۵۷). رفتار جمعی هنگامی رخ می‌دهد که شرایط اجتماعی به افراد امکان یا اجازه فعالیت‌هایی بدون توجه به انتظارات بهنجار جامعه را می‌دهد. اگر چه فقدان ساختار متعارف رفتار جمعی مانع مطالعه آن‌ها نمی‌شود؛ ولی می‌تواند این مطالعه را با مشکل روبه‌رو کند. جوانان در حوزه رفتارهای جمعی مورد توجه علمای علوم اجتماعی و علوم سیاسی قرار گرفته‌اند؛ اما این توجه همیشه مبتنی بر این ایده نبوده که همه جوانان نیروی فعالی و رفتارهای جمعی تغییردهنده را تشکیل می‌دهند؛ بلکه در بسیاری موارد این توجه مبتنی بر ایده محافظه‌کار بودن جوانان است که نوعی پیوستگی اجتماعی را برای آن‌ها به وجود می‌آورد و جوانان را از رفتارهای غیرمعمول، تند و سریع باز می‌دارد (Furlong, 2000: 24). پژوهش و بررسی پیرامون رفتار جمعی جوانان از چند جهت اهمیت دارد:

۱- جوانان در دامن‌زدن به تحولات اجتماعی و جهت‌دادن به این‌گونه تحولات قدرت توانایی زیادی دارند.

۲- جوانان یکی از ارکان اصلی دستیابی به توسعه در جامعه هستند.

۳- با توجه به تأثیرگذاری جوانان در سطح دوستان و خانواده، مطالعه رفتارهای آن‌ها از اهمیت قابل‌توجهی برخوردار است. هدف کلی پژوهش، تأثیر از خودبیگانگی بر شکل‌گیری رفتار جمعی جوانان شهر کرمانشاه است. اهداف جزئی این پژوهش در پاسخ به سؤالات ذیل است.

۱- گرایش به رفتار جمعی جوانان شهر کرمانشاه تا چه میزان است؟
 ۲- از خودبیگانگی و مؤلفه‌های آن (احساس بی‌قدرتی، احساس انزوای اجتماعی، احساس بی‌معنایی، بی‌هنجاری و احساس متنفر بودن از خود) چه اثری بر رفتارهای جمعی جوانان وجود دارد.

۲. پیشینه پژوهش

ایمان و منفرد (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی عوامل اجتماعی- اقتصادی مؤثر بر رضایت‌مندی سیاسی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز»، به این نتیجه رسیدند که علی‌رغم اهداف متعالی نظام سیاسی ایران، فرآیند رضایت‌مندی سیاسی حاکم بر آن ضعیف است (ایمان، ۱۳۸۵: ۹-۲۵).

نصفت (۱۳۵۴) در پژوهشی به سنجش افکار دانشجویان کشور در سال ۵۱-۱۳۵۰ پرداخته است. نتایج این بررسی حاکی از آن است که بی‌توجهی کارگزاران امور کشور نسبت به آرا و انتظارات دانشجویان در رأس عوامل ناراضی‌کننده یک دانشجو قرار دارد (نصفت، ۱۳۵۴).

بلاکر و شرکات با استفاده از مطالعات انجام‌شده درباره جامعه‌پذیری جوانان و والدین آنها در سال‌های ۷۳-۱۹۶۵ به بررسی اثر جامعه‌پذیری سیاسی، تمایلات مذهبی، گرایش‌های اجتماعی- روانی و منشأ طبقاتی بر احتمال حضور و فعالیت آنها در اعلام نارضایتی‌ها و اعتراضات ضدجنگ و حقوق مدنی دانشجویان در دهه ۱۹۶۰ آمریکا پرداخت. وی به این نتایج دست یافت که زنان، ساکنان جنوب و جوانان نواحی غیر مادرشهرها، در این اعتراضات فعالیت کمتری داشته‌اند. جوانان با تحصیلات بالا و دارای والدین مرفه احتمال بیشتری برای حضور در جنبش‌های دانشجویی دهه ۶۰ داشته‌اند (Blocker & Sherkat, 1994: 824).

۳. مروری بر مباحث نظری

دیدگاه‌های ساختی کارکردی و رفتار جمعی: در نظریات کارکردگرایانه اگرچه آشوب‌های اجتماعی نوعی عارضه و بیماری اجتماعی تلقی می‌شوند؛ اما جامعه در روند

حرکت خود ناگزیر از ابتلای به این بیماری است. در این دیدگاه هر جامعه‌ای در طول حیات خود به دلیل افزایش تقسیم کار اجتماعی و پیچیده‌تر شدن روابط درونی، به‌طور دایم هنجارها، ارزش‌ها و نقش‌های اجتماعی جدید به وجود می‌آورد که افراد باید خود را با آن‌ها انطباق دهند تا بتوانند در شرایط جدید اجتماعی جای بگیرند و همبستگی خود همراه با انسجام اجتماعی کافی حفظ کنند؛ اما افراد جامعه همواره قادر نیستند این عمل را انجام بدهند و به‌خصوص اگر سرعت تغییرات زیاد باشد، قدرت انطباق سریع خود را با آن‌ها ندارند. نتیجه آن است که تغییرات اجتماعی می‌توانند سبب به‌وجود آمدن فشارهایی بر افراد شوند که در آن‌ها ایجاد ترس و اضطراب کند. این احساس‌ها نیز خود می‌توانند سرچشمه خشونت‌های فردی و گروهی شوند که جامعه را از حالت توازن و تعادل خارج می‌کنند. در این حالت چنان‌که قدرت حاکم در جهت کاهش فشارها اقدام کند، جامعه می‌تواند به سوی آرامش پیش‌رود؛ اما چنان‌که پاسخ قدرت حاکم به اضطراب‌های مردمی سرکوب باشد، جامعه به سوی رادیکالیزه شدن و خشونت گسترده سیاسی پیش خواهد رفت (فکوهی، ۱۳۷۸: ۷۹-۷۸).

از خودبیگانگی و به تبع آن رفتارهای جمعی در نظریه مرتون هنگامی به وقوع می‌پیوندد که فرد قادر نباشد با وسایلی که جامعه مشخص کرده به اهداف خود دست یابد و عکس‌العمل طبیعی این وضعیت، روی آوردن به این انحراف است (فرجاد، ۱۳۸۲: ۱۲). به نظر مرتون، در یک جامعه منظم اهداف و ابزار یا شیوه‌ها در هماهنگی و یگانگی و تطابق به سر می‌برند، هم پذیرفته شده هستند و هم در اختیار افراد جامعه قرار دارند. عدم تطابق، زمانی ظاهر می‌شود که تأکید ناموزون بر اهداف و یا ابزار یا شیوه‌های دستیابی به هدف قرار گیرد (ممتاز، ۱۳۸۱: ۶۵).

دیدگاه تضاد و رفتار جمعی: براساس دیدگاه تضاد زندگی انسان در حالتی پایدار از تضاد قرار دارد. بی‌تردید وجود یک سازمان اجتماعی انسانی بدون تضاد غیرممکن است. نیازهای بنیادین انسانی چندی وجود دارند که رابطه ویژه‌ای با تضاد دارند. برخی از این نیازها را می‌توان در قالب نیاز به پذیرش، رشد و خودشکوفایی، امنیت، هویت و سرانجام داشتن قدرت طبقه‌بندی کرد. حتی در آرام‌ترین جوامع نیز دلیل حفظ سازمان یافتگی اجتماعی آن است که

گروه دارای قدرت قادر است مردم را وادار سازد تا به این سازمان‌دهی بپیوندند و نیز قادر است اعضا را وادار کند تا از قوانین سازمان اطاعت کنند.

اصل بنیادین مارکسیسم آن است که طرز نگاه ما نسبت به جهان مادی تحت تأثیر جامعه‌ای شکل می‌گیرد که در آن به سر می‌بریم. تاریخ فرآیندی مستمر از خلق، رضایت و بازتولید نیازهای انسانی است (Noble, 2000). اصولاً تاریخ تمامی جوامع دنیا، تاریخ نزاع بر سر ثروت و دارایی خصوصی بوده است و کار نیروی این نزاع و تضاد را تشکیل می‌دهد (White, 1998). همان‌طور که انسان‌ها برای ارضای نیازهایشان با محیطشان دست و پنجه نرم می‌کنند؛ اما توسط شرایط جامعه‌ای که در آن کار می‌کنند، محدود می‌شوند: تکنولوژی، ایدئولوژی، تقسیم کار و غیره؛ بنابراین، تاریخ بشر به‌واسطه روابط میان کار و مالکیت رقم می‌خورد و مراحل متوالی گذر تاریخ تنها اشکال مختلفی از مالکیت هستند (Marx & Engels, 1970).

در یک نظام سرمایه‌داری، بورژوازها؛ یعنی کسانی که ابزار تولید را در اختیار دارند، ساختارهای اقتصادی و سیاسی جامعه خود را کنترل می‌کنند، قدرت شکل‌دهی به جامعه در اختیار مالکان است و آن‌ها از طریق یک ایدئولوژی مسلط موقعیت خود را حفظ می‌کنند (Graham, 1992)، منافع سرمایه‌داران ارجحیت داشته و غالباً در تضاد با منافع کسانی قرار می‌گیرد که بقیه جامعه را تشکیل می‌دهند. نهاد مالکیت خصوصی، بخش لاینفک هر ایدئولوژی سرمایه‌داری است. پرولتاریا (و افراد غیرکارگر) بقیه جامعه را تشکیل می‌دهند و از تسلط و سلطه مالکان سرمایه‌دار رنج می‌برند (Gramsci, 1997)؛ اما تا زمانی که این طبقات به گروهی خودآگاه تبدیل نشوند و بر عوامل از خودبیگانگی و آگاهی کاذب حاصل از روش-های فریبکارانه بورژوازی، غلبه نکنند، قادر به مقابله و غلبه بر قدرت و ایدئولوژی سرمایه‌داران نخواهند بود (McMurty, 1978). از خودبیگانگی حالت‌دیگربودن کارگر است که حاصل تسلط کسانی است که قدرتشان از کارگران مایه می‌گیرد؛ لذا نیروهایی در برابر کارگران می‌ایستند که خود کارگران، آن‌ها را به وجود آورده‌اند و با آن‌ها به صورت نیروهای بیگانه برخورد می‌کنند. در جوامع سرمایه‌داری، کار ابزاری است برای تحقق یک هدف و این هدف ثروت‌اندوزی مالکان است. به باور مارکس، کار باید خود هدف باشد و با منافع کارگران سر و

کار داشته باشد. از خودبیگانگی در امر کار مسأله‌ای چهاربعدی است: کارگران از (۱) حاصل رنج خود (۲) نیروهای تولید (۳) خود و (۴) اجتماع دور می‌مانند (Cooper, 1991). بسیاری از محققان معاصر با تعمیم نظریه مارکس پیرامون از خودبیگانگی انسان مدرن از کارش، مدگرایی، جماعت‌ها، جنبش‌های معنوی و گروه‌های حفظ منافع و جنبش‌های انقلابی را به طیف وسیعی از از خودبیگانگی از خانواده، اجتماع و کشور و نیز از خودبیگانگی از کار، نسبت می‌دهند. اگر بخواهیم طرز فکر دقیق مارکس راجع به از خودبیگانگی دریابیم می‌توان موارد زیر را بیان کرد:

۱- کارگر به سبب عدم امکان تملک حاصل کار خود به کاری که انجام می‌دهد، بیگانه می‌شود.

۲- با توجه به این که ابزار تولید به او تعلق ندارد و طبق قواعد ارزش افزوده سرمایه‌داری اداره می‌شود؛ لذا از خودبیگانه می‌شود.

۳- و در نهایت نسبت به خود که احساس می‌کند که هیچ‌و‌پوچ است، بیگانه می‌شود. در بیان کلی از دیدگاه مارکسیست‌ها رفتار جمعی جوانان را باید در چارچوب ساختار طبقاتی جامعه بررسی کرد و دلایل از خودبیگانگی و رفتار جمعی جوانان در قالب جنبش‌های اجتماعی تحت تأثیر اصول و معیارهای جامعه بورژوازی؛ از جمله ماهیت کالایی مبادل روابط اجتماعی، مصرف، خدمات و مالکیت در این جامعه قرار داد (شفرز، ۱۳۸۳: ۴۷).

بلومر^۱ در تبیین رفتار جمعی دو کانون اصلی را مورد توجه قرار داده است. نخست مطالعه اشکال ابتدایی رفتار جمعی؛ همچون انبوه از هم‌پاشیده و هیجان‌زده‌شده مردم (جماعت غوغا-سالار) یا اضطراب جنگ^۲. دوم مطالعه شیوه‌هایی که از طریق آن این اشکال ابتدایی تبدیل به رفتار تنظیم‌شده و سازمان‌یافته می‌شوند. ویژگی برجسته رفتار جمعی ابتدایی شیدایی و بی‌قراری است که به صورت دورانی انتقال می‌یابد و به این گونه هر فرد هیجان تولیدشده توسط فرد دیگر را بازتولید می‌کند و زمانی که بار دیگر این هیجان به خود او بازمی‌گردد،

1. Blumer

2. War Hysteria.

دچار هیجان مضاعف می‌شود (اسملسر، ۱۳۸۰: ۱۱). به نظر بلومر رشد جنبش‌ها از پنج مرحله انگیزش اجتماعی، تشکیل واحدهای پیونددهنده، تعهد یا پیوستگی، ایدئولوژی و تاکتیک‌های عملیاتی می‌گذرد (تنهایی، ۱۳۷۱: ۲۸۱).

دیویس و گار^۱ در قالب رهیافت روان‌شناسی اجتماعی پیرامون رفتارهای جمعی بحث می‌کنند. فرضیه اصلی تئوری فردگرایانه و روان‌شناسی این است که انسان‌ها دارای خواست‌ها و نیازهای اساسی هستند و اگر این خواست‌ها و نیازها، سرکوب‌شده یا ناکام بمانند به پیدایش احساس خشونت و پرخاشگری منجر می‌شود (گار، ۱۳۷۷). دیویس در نظریه خود احساس بی‌عدالتی اجتماعی را در دوران رکود اقتصادی عامل اساسی بروز نارضایتی بین مردم و نظام سیاسی می‌داند. «گار» هم نارضایتی سیاسی و روان‌شناختی از نظام سیاسی را ناشی از وجود شکاف بین توقعات ارزشی خود با قابلیت‌های ارزشی محیط می‌داند. قابلیت‌های ارزشی آن دسته از کالاها و شرایط زندگی است که مردم خود را به طور موجهی مستحق آن می‌دانند و قابلیت‌های ارزشی اموری عینی هستند که در اجتماع می‌توان یافت. این نارضایتی عمدتاً در اثر مقایسه خود با دیگران در جامعه صورت می‌گیرد. این امر در میان تحصیل‌کردگان جدی‌تر و عمیق‌تر است (Davies, 1969: 6)؛ بنابراین از نظر دیویس و گار بی‌عدالتی اجتماعی مهم‌ترین عامل بروز نارضایتی و گسست تعهد گروهی در سطوح مختلف اجتماعی، سازمان یا کلیت نظام سیاسی و اجتماعی است.

۴. چارچوب نظری تحقیق پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

با توجه به این‌که در این مقاله دو متغیر اساسی؛ یعنی (از خودبیگانگی و رفتار جمعی) وجود دارد، ضرورت دارد به پشتوانه نظری و ارتباط منطقی این دو متغیر و مؤلفه‌های اساسی آن‌ها توجه شود. براین اساس چارچوب نظری این مقاله، تلفیقی از دیدگاه نظری اسملسر و سیمن است.

اسملسر شش شرط را در مورد منشأ عمل جمعی و شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی بیان

می‌کند:

1. Davies and Guarr

۱- تأثیرگذاری ساختاری: زمینه ساختاری شامل یک سلسله شرایط اساسی است که رفتار جمعی را امکان‌پذیر می‌کند؛ یعنی ساختار جامعه باید به گونه‌ای باشد که شکل خاصی از رفتار جمعی را برانگیزاند؛ از جمله این زمینه‌ها و آمادگی‌های ساختاری در بین جوانان می‌توان به توانایی سخن گفتن، گردهم جمع شدن، درددل کردن و سازمان‌دهی برای طغیان (ستوده، ۱۳۷۸: ۱۱۱).

۲- فشار ساختاری: بنا به نظریه اسملسر (۱۹۶۲) فشار ساختاری معلول ابهام و فقدان و یا کمبود اطلاعات است. در رفتار جمعی جوانان، ابهام عمده و اصلی معلول نتیجه نامعلوم رفتارهای آینده جوانان است؛ به علاوه، جمعیت از نظرگاه ماهیت احساسی به رخداد‌های درون جامعه واکنش نشان می‌دهد. هرچند اسملسر بر این باور نیست که ماهیت روان‌شناختی فرد به‌تنهایی ایجادکننده فشار است؛ اما نیروهای روان‌شناختی که مبین رفتار جمعی جوانان است را نمی‌توان در مدل متناسب‌سازی‌شده، نادیده انگاشت.

۳- باورهای تعمیم‌یافته: یعنی وجود ایدئولوژی که به کنش‌های اعضای جنبش معنی می‌دهد (غفاری، ۱۳۸۴: ۱۵۳). پیش از آن‌که راه‌حلی دسته‌جمعی برای مسأله پیدا شود، نخست باید همگان باور کنند که مسأله‌ای وجود دارد و مردم نیز بپذیرند که مورد تهدید، استثمار و محرومیت قرار گرفته‌اند. وقتی باور گسترش یافت و همگانی شد، گسستن از رفتارهای عادی و روزمره حمایت می‌شود و فشارهای جاری اجتماعی تأکید می‌شود و به پاداش‌هایی که رفتار جمعی به بار خواهد آورد، اشاره می‌شود (ستوده، ۱۳۷۸: ۱۱).

۴- عوامل شتاب‌دهنده: یعنی رویدادها و حوادثی که اعضا و هواداران جنبش را تحریک و متقاعد به اقدام و عملی جمعی می‌کند. برای پیدایش یک رفتار جمعی، نخست باید یک رویداد مهم، افراد را به واکنش جمعی برانگیزاند؛ یعنی حادثه و رویدادی رخ دهد که موجب شود کسانی که در جنبش شرکت می‌کنند، به‌طور مستقیم وارد عمل شوند.

۵- بسیج جهت عمل یا وجود یک گروه هماهنگ: در این مرحله وجود رهبری و سازمان‌دهی رفتارهای جمعی مطرح می‌شود. این مرحله نقش بسیار مهمی در تبدیل کنش‌های جمعی به جنبش اجتماعی دارد.

۶- کنترل‌های اجتماعی: عامل تعیین‌کننده نهایی در نظریه اسملسر (۱۹۶۲) به بررسی کنترل‌های اجتماعی می‌پردازد که در ممانعت از بروز رفتار جمعی مؤثر هستند. موفقیت یا عدم موفقیت رفتارهای جمعی به توفیق یا عدم توفیق سازوکارهای اجتماعی جامعه بستگی دارد. چنانچه نیروهای نظارت‌کننده جامعه، نیرومند و سازمان‌یافته باشند، امکان موفقیت شورش و میدان گسترش آن‌ها کمتر است؛ ولی اگر نظام کنترل ضعیف باشد و جنبش اجتماعی سرکوب نشود، آن به سرعت می‌تواند تبدیل به یک جنبش انقلابی شود.

از دیگر نظریه‌پردازانی که به نقش ازخودبیگانگی بر رفتارهای جمعی تأکید دارند، سیمن است. سیمن با دیدی روان‌شناختی اجتماعی، ازخودبیگانگی را تحلیل کرده است و پس از ارائه تعریفی از مفهوم بیگانگی، انواع رفتار بیگانه را در پنج نوع تشخیص داده است، این پنج مقوله عبارت‌اند از:

احساس بی‌قدرتی: احساس بی‌قدرتی عبارت است از احتمال و یا انتظار متصوره از سوی فرد در قبال بی‌تأثیری عمل خویش و یا تصور این باور که رفتار او قادر به پژوهش و تعیین نتایج مورد انتظار نبوده و وی را به هدفی که بر اساس آن کنش او تجهیز شده، رهنمون نیست (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۱۵۱). احساس بی‌معنایی: هنگامی که فرد نسبت به آنچه می‌باید عقیده داشته باشد، دچار ابهام است یا هنگامی که حداقل استانداردهای فرد برای وضوح در تصمیم‌گیری برآورده نمی‌شوند، ما با بی‌معنایی روبه‌رو هستیم (خواجه نوری، ۱۳۷۶: ۶۹).

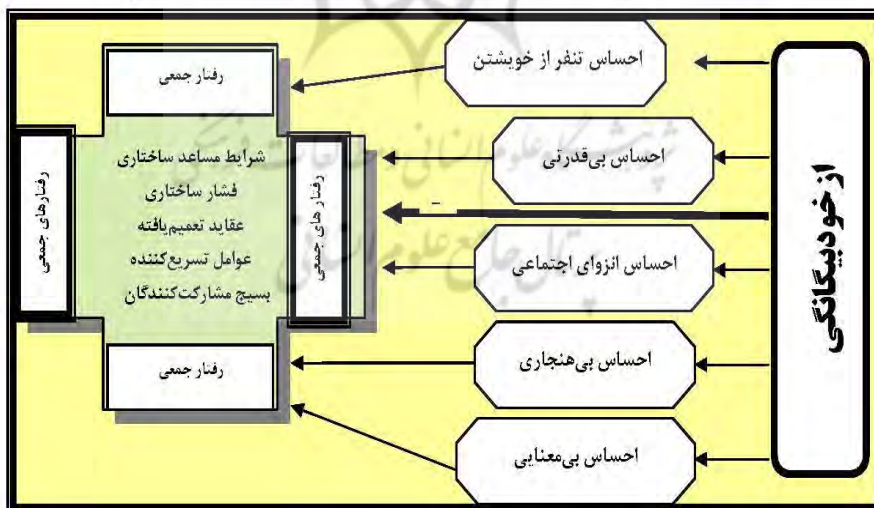
احساس بی‌هنجاری: وضعیتی که در آن انتظار زیاد است که از نظر اجتماعی برای رسیدن به هدف‌های معین، نیاز به رفتارهای تأییدنشده است. زمانی احساس بی‌هنجاری رخ می‌دهد که فرد راه مقبول رسیدن به هدف را مسدود می‌داند و لذا راه‌هایی باید انتخاب شوند که جامعه آن را نفی کرده است. در این حالت نیز فرد دچار بیگانگی است.

احساس انزوای اجتماعی: به نظر سیمن، چهارمین شکل ازخودبیگانگی، احساس انزوای اجتماعی است. این مفهوم بیشتر در توصیف نقش روشن‌فکر به کار گرفته شده است که منظور از آن جدا شدن روشن‌فکر از معیارهای فرهنگ عامه است. بیگانه‌شدن با احساس انزوا، کسانی مانند روشن‌فکران هستند که برای هدف‌ها یا باورهایی که در جامعه نوعاً بسیار معتبر است،

ارزش پاداشی کمی قایل هستند (به نقل از کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸: ۴۱۴). این مفهوم سیمن هم به حالت طغیانی و هم به حالت عزلت‌گرایی اشاره می‌کند؛ به این معنا که اگر اهداف و ابزار را نمی‌پذیرد و خود را جایگزین نمی‌کند، عزلت‌گرا است و چنان‌چه خود را جایگزین می‌کند، طغیان‌گرا است.

احساس تنفر از خویشتن: به نظر سیمن این جنبه از بیگانگی همچنان که در کار مارکس نیز وجود دارد، به‌عنوان فقدان معنای ذاتی یا پاداش در کار است، در این‌جا شخص فاقد خشنودی‌های به‌طور ذاتی با معنا در کارش است؛ مثلاً کارگری که فقط برای دستمزد کار می‌کند، متنفر از خویشتن است (خواجه نوری، ۱۳۷۶: ۶۹).

مؤلفه‌های از خودبیگانگی می‌توانند زمینه‌آورد شدن جوانان را به رفتارهای جمعی که یکی از مصادیق گروه‌های اعتراضی هستند، فراهم کنند، به این معنا که هر اندازه افراد بی‌معنایی، بی‌هنجاری، احساس انزوایی و تنفر از خویشتن داشته باشد، زمینه‌آورد به گروه‌های اعتراضی و انتقادی در وی بیشتر می‌شود و وارد فضای اجتماعی‌ای می‌شود که در آن خواهان حق و حقوقی می‌شود که احساس می‌کند نسبت به آن محروم شده است. نمودار زیر روابط بین متغیرهای این پژوهش را در قالب مدل تجربی پژوهش نشان می‌دهد.

شکل ۱- مدل تجربی تحقیق

فرضیه اصلی پژوهش

• بین از خود بیگانگی و رفتار جمعی جوانان رابطه وجود دارد.

۵. روش تحقیق

به اقتضای موضوع پژوهش و با توجه به امکانات، روش پیمایش به منزله مناسب ترین روش برای جمع آوری اطلاعات مورد نظر قرار گرفت. جمع آوری اطلاعات از طریق پرسش-نامه انجام گرفته است. جامعه آماری در این مطالعه جوانان بین سنین ۱۹ تا ۳۵ سال ساکن شهر کرمانشاه هستند. براساس سرشماری سال ۱۳۸۵ کشور، کل جمعیتی که در کرمانشاه در این گروه سنی قرار می گیرند ۲۵۲۳۵۰ نفر هستند. از جامعه آماری به عنوان نمونه معرف به شیوه تصادفی سیستماتیک برای مطالعه انتخاب شدند. در این پژوهش برای حجم نمونه از جدول لین استفاده شده است (Lin, 1974). جهت بالارفتن دقت در انتخاب نمونه در سطح خطای کمتر از ۵ درصد، حجم نمونه ۳۸۳ نفر به دست آمد که برای بالابودن پایایی ابزار تحقیق ۴۰۰ نفر در نظر گرفته شده است که بر اساس نمونه گیری تصادفی سیستماتیک دست به انتخاب نمونه زده شد. در پژوهش حاضر از روش ارزیابی اعتبار صوری پژوهش و اعتبار مبتنی بر تحلیل عاملی استفاده شده است. جهت اعتبار صوری پس از طراحی گویه های طیف های مربوط در اختیار اساتید و کارشناسان دانشگاه قرار گرفت. اظهار نظر این افراد در راستای سنجش گویه های هر طیف، در نهایت به گزینش گویه های مناسب برای هر طیف منجر شد.

جهت ارزیابی اعتبار سازه ای طیف ضمن استناد به مبانی نظری پژوهش از تحلیل عامل استفاده شده است. آزمون KMO در این ماتریس ۰/۹۱ است. آزمون کرویت بارتلت در سطح حداقل ۹۵ درصد اطمینان این معنی داری را نشان می دهد.

با توجه به این که در تحلیل عامل الگوی همبستگی های موجود میان گویه ها با استفاده از ضرایب KMO معنی دار است؛ لذا در این مرحله به تعیین تعداد عامل ها می پردازیم. آماره ای که این کار را برای ما انجام می دهد «مقدار ویژه» است. جدول (۱) آماره های اولیه برای تحلیل

عامل را نشان می دهد. چنانچه آشکار است، مقدار ویژه شش عامل بیشتر از دو است؛ لذا این شش مورد بهترین عامل ها برای تحلیل عامل هستند و هر شش عامل بیشترین واریانس طیف مورد نظر را تبیین می کنند.

جدول ۱- شرایط تسهیل کننده رفتارهای جمعی

شرایط مساعد ساختاری	فشار ساختاری	عقاید تعمیم یافته	عوامل شتابزا	بسیج مشارکت-کنندگان	کنترل اجتماعی	نام گویه ها
۰/۸۲						تا چه حد از اجرای قوانین و مقررات در این جامعه راضی هستید
۰/۸۶۳						تا چه اندازه از امکانات رفاهی جامعه احساس رضایت می کنید
۰/۸۶۲						تا چه اندازه مدیریت در بخش های مختلف جامعه رضایت شما را فراهم کرده است
۰/۸۳۹						تا چه اندازه به راحتی می توانید خواسته های خود را به مقامات ذی صلاح منتقل کنید
	۰/۴۴۱					تا چه اندازه قادرید مطالب خود را آزادانه بیان کنید
	۰/۸۳۳					تا چه حد از وضعیت مالی خانواده خود رضایت دارید
	۰/۸۵۱					تا چه حد عملکرد مسئولین را در حل مشکلات اقتصادی مناسب می دانید
	۰/۸۶					تا چه حد از زندگی خود در این جامعه لذت می برید
	۰/۳۲۴					تا چه اندازه عملکرد نظام را در رعایت حقوق اقلیت مذهبی رضایت بخش می دانید
		۰/۸۱۵				قانون در جامعه تا چه حد برای همه یکسان اجرا می شود
		۰/۷۵۴				تا چه اندازه عملکرد نظام را در حل مشکلات ازدواج جوانان مثبت ارزیابی می کنید
		۰/۷۶۱				تا چه حد هم وغم دولت در جهت تأمین منافع عمومی است و نه منافع افراد خاص

دولت تا چه حد توانسته است عدالت اجتماعی را برقرار کند				۰/۶۴۲		
وضع کشور قابل اصلاح است و نباید تغییر اساسی در آن داده شود				۰/۳۸۶		
در وضع فعلی راه دیگری جز اعتراض برای گرفتن حقوق مردم باقی نمانده است				۰/۷۶		
حکومت توان لازم برای اداره کشور را داراست				۰/۷۹		
به طور کلی فساد در جامعه در بین کارگزاران رایج است				۰/۷۳۵		
عزل و نصب مدیران و مسؤولان امور کشور مبتنی بر قانون است				۰/۶۲۲		
تا چه حد اتفاقاتی مثل پیروزی ایران در مسابقات فوتبال شما را هیجان زده می کند				۰/۷۷		
برکناری چهره های مورد علاقه شما از مسؤولیت تا چه حد شما را ناراحت می کند			۰/۴۶			
در صورتی که بین آشنایان شما با افراد غریبه درگیری رخ دهد، تا چه حد خود را موظف به دفاع از آنها می دانید			۰/۹۱۳			
تا چه حد معتقدید که توهین به مقدسات دینی قابل تحمل نیست و باید عکس العمل نشان داد			۰/۶۲۸			
در صورتی که اهانتی به من شود، قادر هستم تا خونسردی خود را حفظ کنم			۰/۸۲۸			
کلوخ انداز را پاداش، سنگ است			۰/۲۲۱			
تا چه حد گردهمایی ها و تجمعات را در تغییرات جامعه مؤثر می دانید			۰/۸۳۵			
چنانچه در یک گروه عضویت داشته باشید تا چه حد بدون چون و چرا نظر رهبر گروه را می پذیرید			۰/۸۸۱			
مسؤولین نظام تا چه حد در کم کردن فاصله طبقاتی در جامعه تلاش می کنند			۰/۷۶۴			
تا چه حد عملکرد قوه قضائیه را در جلوگیری از تخلفات اجتماعی قاطعانه و برابر قانون می دانید			۰/۷۹۴			
اگر اغتشاشات شهری به وجود آید، پلیس تا چه حد توانمندی کنترل آن را دارد			۰/۷۴۳			

آلفای کرونباخ هر یک از متغیرهای اصلی در جدول زیر آمده است. ارقام جدول نشان می‌دهند که کل طیف‌ها از پایایی برخوردار هستند.

جدول ۲- میزان آلفای کرونباخ (پایایی) گویه‌های از خودبیبگانگی و رفتار جمعی

نام طیف	تعداد گویه	مقدار آلفا	نام طیف	تعداد گویه	مقدار آلفا
احساس تنفر از خویشتن	۵	۰/۸۳	شرایط مساعد ساختاری	۵	۰/۸۶
احساس بی‌قدرتی	۵	۰/۸۰	فشار ساختاری	۵	۰/۸۵
احساس انزوای اجتماعی	۵	۰/۶۹	عقاید تعمیم یافته	۵	۰/۶۰
احساس بی‌هنجاری	۵	۰/۷۸	عوامل شتاب‌زا	۵	۰/۵۲
احساس بی‌معنایی	۵	۰/۸۷	بسیج مشارکت‌کنندگان	۵	۰/۶۲
از خودبیبگانگی	۲۵	۰/۸۰	کنترل اجتماعی	۵	۰/۸۳
			رفتار جمعی	۳۰	۰/۸۵

مفاهیم اصلی در این مقاله رفتار جمعی و از خودبیبگانگی است. در این پژوهش متغیر وابسته، رفتار جمعی است. رفتار جمعی به معنای نگرش منفی افراد نسبت به مجموعه نظام سیاسی است. بر اساس نظریهٔ اسملسر رفتار جمعی شامل شش عامل تعیین‌کننده است از جمله: شرایط مساعد ساختاری، فشار ساختاری، عقاید تعمیم‌یافته، عوامل تسریع‌کننده، بسیج مشارکت‌کنندگان و کنترل اجتماعی است. در پرسش‌نامه برای تعریف عملی متغیر وابسته براساس طیف لیکرت گویه‌ها تنظیم شدند و با استفاده از ۳۰ گویه این متغیر سنجش شده است.

مفهوم دیگر احساس از خودبیبگانگی است. در این تحقیق، مفهوم از خودبیبگانگی، مشتمل بر ابعاد: الف) احساس بی‌قدرتی: احساس بی‌قدرتی عبارت است از احتمال و یا انتظار متصور از سوی فرد در قبال بی‌تأثیری عمل خویش و یا تصور این باور که رفتار او قادر به تحقق و تعیین نتایج مورد انتظار نبوده (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۱۵۱) و نمی‌تواند بر محیط پیرامون خود تأثیر گذارد. ب) احساس انزوای اجتماعی: احساس انزوای اجتماعی؛ یعنی احساسی که به فرد دست می‌دهد، مبنی بر این که در این جهان تنهاست و شریک و یار و یاور برای زندگی کردن ندارد. ج) احساس بی‌هنجاری: وضعیتی ذهنی است، که در آن فرد این احتمال را

به حد مفروضی برای خود فرض می‌کند که تنها کنش‌هایی او را به حوزه‌های هدف نزدیک می‌کند که مورد تأیید جامعه نیستند (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۱۵۱) و فرد هنجارهای مورد نظر جامعه را نمی‌پذیرد. (د) احساس بی‌معنایی: احساس بی‌معنایی هنگامی است که فرد نسبت به آنچه می‌باید عقیده داشته باشد، دچار ابهام است (خواجانه‌نوری، ۱۳۷۶: ۶۹) و احساس تنفر از خویشتن: وضعیتی است که فرد از خودش به هر دلیلی یا دلایلی خشنود و راضی نیست. به قول میلز در این حالت، فرد خود را وسیله و ابزار رسیدن به هدف برای دیگران می‌بیند. برای سنجش متغیر از خودبیگانگی، براساس طیف لیکرت استفاده شده است.

۶. تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌های پژوهش حاصل استخراج پرسش‌نامه‌هایی است که توسط ۴۰۰ نفر جوان در شهر کرمانشاه تکمیل شده و اساس تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش حاضر قرار گرفته است. پس از پایان یافتن گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ها، استخراج شده و به کامپیوتر انتقال یافته، سپس با استفاده از بسته نرم‌افزار آماری برای علوم اجتماعی^۱ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند. تجزیه و تحلیل داده‌ها بر اساس سطوح سنجش متغیرها و طیف‌ها انجام گرفته، همچنین برای تحلیل رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته از تحلیل واریانس و آزمون F و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

با توجه به این که برخی ابعاد رفتار جمعی با هم قابل ترکیب نبودند؛ لذا با استفاده از دستور کدگذاری مجدد در کامپیوتر، سعی شده است که تمام ابعاد را با هم هم‌جهت کرده و نمره کلی رفتار جمعی را که حاصل این ابعاد است، به دست آوریم. متغیر اول نشان می‌دهد که میانگین نمره رفتار جمعی برای افراد مورد مطالعه برابر ۱۱۰/۳۹ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۳۰ تا ۱۵۰) در حد بالایی است. شاخص دوم فشار ساختاری است که میانگین نمره آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۲۰/۱۸ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۵ تا ۲۵) در حد بالایی است و بیانگر وجود نوعی فشار ساختاری قوی حاکم بر زندگی در بین جوانان

1. Statistical Package for Social Science (SPSS)

است. شاخص سوم در این جدول عقاید تعمیم‌یافته است که میانگین نمره آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۲۲/۳۲ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۵ تا ۲۵) در حد بالایی است و بیانگر عقاید تعمیم‌یافته متوسطی در بین جوانان است. شاخص چهارم در این مجموعه عوامل شتاب‌زا است که میانگین نمره آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۱۷/۸۳ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۵ تا ۲۵) در حد نسبتاً بالایی است. شاخص پنجم در این مجموعه بعد بسیج مشارکت‌کنندگان است که میانگین نمره آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۱۶/۶۱ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۵ تا ۲۵) در حد نسبتاً بالایی است. شاخص بعدی بیانگر بعد کنترل اجتماعی افراد است که میانگین نمره آن شاخص برای افراد مورد مطالعه برابر ۱۹/۰۷ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۵ تا ۲۵) در حد نسبتاً بالایی قرار دارد. متغیر دیگر در این جدول از خودبیبگانگی است که میانگین نمره آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۹۸/۴۷ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۲۵ تا ۱۲۵) در حد بالایی است و بیانگر این مطلب است که میزان از خودبیبگانگی در میان جوانان خیلی بالا است.

شاخص اول از خودبیبگانگی، بعد بی‌قدرتی است، میانگین نمره آن متغیر برای افراد مورد مطالعه برابر ۱۱/۷۶ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۵ تا ۲۵) در پایین است. شاخص دوم انزوای اجتماعی است که میانگین نمره آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۱۴/۹۹ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۵ تا ۲۵) در حد متوسطی است و بیانگر وجود نوعی انزوای اجتماعی حاکم بر زندگی در بین جوانان است. شاخص سوم در این جدول بی-هنجاری است که میانگین نمره آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۱۸/۸۱ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۵ تا ۲۵) در حد بالایی است و بیانگر ایجاد نوعی احساس شدید بی-هنجاری در بین جوانان است. شاخص چهارم در این مجموعه بی‌معنایی است که میانگین نمره آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۲۱/۴۰ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۵ تا ۲۵) در حد خیلی بالایی است. شاخص پنجم در این مجموعه بعد تنفرازخویشتن است که میانگین نمره آن برای افراد مورد مطالعه برابر ۱۲/۲۱ است که این نمره در مقایسه با دامنه نمره (۵ تا ۲۵) در حد نسبتاً پایینی است.

نتایج به دست آمده از جدول (۳) آزمون ضریب همبستگی بین میزان از خود بیگانگی و مؤلفه‌های رفتار جمعی جوانان را نشان می‌دهد. نتایج جدول مؤید این مطلب است که اکثر متغیرهای در این رابطه معنادار هستند. نتایج مشاهده شده از جدول نشان می‌دهد که رابطه معنی دار بین ابعاد مختلف رفتار جمعی و میزان از خود بیگانگی جوانان وجود دارد.

جدول ۳- ضریب همبستگی بین میزان از خود بیگانگی و مؤلفه‌های رفتار جمعی جوانان

ضریب همبستگی	مؤلفه‌های از خود بیگانگی	ضریب همبستگی	سطح معناداری
میزان گرایش به رفتار جمعی	احساس تنگناز خویشتن	۰/۵۵	۰/۰۰۰
	احساس بی قدرتی	۰/۴۴	۰/۰۰۰
	احساس انزوای اجتماعی	۰/۲۷	۰/۰۰۰
	احساس بی هنجاری	۰/۵۳	۰/۰۰۰
	احساس بی معنایی	-۰/۳۹	۰/۰۰۰

تفاوت نمرات عاملی در ابعاد مختلف رفتار جمعی

جدول (۴) آزمون مقایسه میانگین ابعاد متغیر رفتار جمعی را نشان می‌دهد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که تفاوت معناداری به لحاظ آماری بین میانگین نمره ابعاد مختلف رفتار جمعی وجود دارد. داده‌های جدول نشان می‌دهد که میانگین نمره رفتار جمعی افراد در بعد شرایط مساعد ساختاری برابر ۱۴/۳۸، در بعد فشارهای ساختاری برابر ۲۰/۱۸، در بعد عقاید تعمیم یافته برابر ۲۲/۳۲، در بعد عوامل شتاب‌دهنده یا فشارزا برابر ۱۷/۸۳، میانگین در بعد بسیج مشارکت‌کنندگان برابر ۱۶/۶۱ و در نهایت این که این میانگین در بعد کنترل اجتماعی برابر ۱۹/۰۷ است. بین میانگین‌های هر بعد با هم تفاوت است و این تفاوت مشاهده شده بر اساس آزمون F با مقدار ۳۰۰/۵۲۸ و در سطح معنی داری ۰/۰۰۰ تأیید شده است. آنچه از نتایج به دست آمده بیانگر این مطلب است که میانگین نمره رفتار جمعی جوانان در ابعادی چون فشارهای ساختاری و عوامل شتاب‌دهنده بیشتر از سایر ابعاد است؛ به عبارت دیگر می‌توان چنین استدلال کرد که هر اندازه افراد در جامعه احساس فشار کنند، به این معنا که کانالی برای خروج انرژی‌های بالقوه خود نداشته باشند، بیشتر گرایش به شرکت در رفتارهای جمعی دارند.

فشارهای ساختاری (نظیر محرومیت‌ستیز، ابهام‌آلود بودن منزلت اجتماعی، بحران معنی و غیره) در داخل این میدان عمل کرده و نوع رفتار را هر چه بیشتر مشخص می‌کند؛ لذا ترکیبی از ترغیب و فشار است که دامنه احتمالات را در کنش جمعی باریک‌تر می‌کند.

جدول ۴- آزمون مقایسه میانگین ابعاد مختلف متغیر رفتار جمعی

نام متغیر	تعداد مشاهده	میانگین	انحراف معیار	آزمون فیشر	معناداری
شرایط مساعد ساختاری	۳۹۷	۱۴/۳۸	۳/۶۷	۶/۸۲	۰/۰۰۰
فشارهای ساختاری	۳۹۴	۲۰/۱۸	۴/۵۳		
عقاید تعمیم‌یافته	۳۸۶	۲۲/۳۲	۳/۷۴		
عوامل شتاب‌دهنده	۳۹۰	۱۷/۸۳	۲/۵۵		
بسیج مشارکت‌کنندگان	۳۸۸	۱۶/۶۱	۲/۲۷		
کنترل اجتماعی	۳۹۸	۱۹/۰۷	۳/۱۰		

تحلیل کوواریانس چندمتغیره

تحلیل کوواریانس روشی آماری است که اجازه می‌دهد اثر متغیر مستقل بر روی متغیر وابسته مورد بررسی قرار گیرد، در حالی که اثر متغیر دیگری را حذف کرده یا از بین می‌برد. در این مقاله از تحلیل کوواریانس چندمتغیره استفاده شده است. در این وضعیت شش بعد رفتار جمعی به‌عنوان شش متغیر وابسته در نظر گرفته شده است و پنج بعد از خودبیبگانگی به‌عنوان پنج کوواریانس در تحلیل وارد شدند. جهت معناداری تفاوت بین سطوح مختلف متغیر مستقل در ترکیب خطی متغیرهای وابسته از چهار آزمون اثر پیلایی، اثر هوتلینگ، لامبدای ویلکز و بزرگترین ریشه روی استفاده شده است.

جدول (۵) نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس چندمتغیره را برای دو متغیر از خودبیبگانگی و رفتارهای جمعی با ابعاد مختلف نشان می‌دهد. در این جدول مقادیر F نسبتی از واریانس متغیرهای رفتارهای جمعی است که ناشی از دستکاری متغیر مستقل از خودبیبگانگی و خطای واریانس است. یافته‌های حاصل از جدول نشان می‌دهد مقادیر اتا، سهمی از واریانس رفتارهای جمعی است که مربوط به متغیر ترکیبی جدید؛ یعنی از خودبیبگانگی اس که نشان

می‌دهد اندازه اثر تقریباً زیاد است. با توجه به این که سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است؛ لذا می‌توان گفت داده‌ها فرض تساوی خطای واریانس‌ها را زیر سؤال نبرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که متغیر تصادفی در این تحلیل به طور معنی‌داری با متغیر وابسته رابطه دارد.

جدول ۵- نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره نمرات از خودبیگانگی و رفتارهای جمعی

اثرات	معادل لاتین	مقدار F	معناداری	ضریب تاثیر
اثر پیلایی	Pillai s Trace	۶/۳۷۵	۰/۰۰۰	۰/۳۶۰
اثر هولتینگ	Wilk s Hotelling s Trace	۲۳/۸۵۶	۰/۰۰۰	۰/۴۸۲
لامبدای ویلکز	Roy s Lambda	۱۲/۹۰۶	۰/۰۰۰	۰/۶۱۳
بزرگترین ریشه روی	Largest Root	۵۷/۳۱۲	۰/۰۰۰	۰/۶۹۷

۷. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

موضوع مهمی که امروزه درباره جوانان قابل بحث است، مسأله رفتارهای جمعی است. همواره جوانان مؤثرترین و پرتحرک‌ترین نیروهای تحول و حرکت اجتماعی هستند. آن‌ها با داشتن نیروی عظیم ذخیره‌شده نیروهای بالقوه هر حکومتی هستند. از این رو برنامه‌ریزی برای تمام دوران و ساعات آن‌ها و بهره‌گیری از انرژی عظیم آن‌ها امری ضروری است. نتایج پژوهش در ارتباط نظری با دیدگاه‌ها و نظریات مطرح‌شده، گویای پیوند منطقی بین سطح نظری پژوهش و سطح تجربی آن است. بخشی از شکل‌گیری رفتارهای جمعی مربوط به شرایط ساختاری جامعه است، زمانی که افراد در محیط اجتماعی به همدیگر اعتماد ندارند و در قبال جامعه مسؤولیتی نمی‌پذیرند و حتی به کارگزاران اجتماعی اعتماد ندارند. مسلماً زمینه برای بروز رفتارهای جمعی آماده خواهد شد. همان‌طوری که دورکیم معتقد است، رفتارهای ناآرام و نابهنجار زمانی شکل می‌گیرند که از یک سو تسلط هنجارهای جامعه بر رفتار افراد کم شود و از سوی دیگر سطح توقعات افراد در اثر شهری شدن و به اصطلاح، کم‌شدن افراد در جریان زندگی ماشینی در مسیری فزاینده قرار گیرد. این افراد مناسب‌ترین مواد برای هرگونه اقدام جمعی هستند.

در این پژوهش، احساس از خودبیبگانگی، به‌عنوان متغیر تأثیرگذار در رفتارهای جمعی در نظر گرفته شده است. نتایج نشان می‌دهد به میزانی که فرد احساس می‌کند، هیچ‌گونه قدرتی در برابر نیروهای اجتماعی ندارد یا احساس بی‌قدرتی می‌کند، گرایش نسبت به رفتار جمعی در او بیشتر است. احساس انزوای اجتماعی نیز، یکی از وضعیت‌های ناشی از عدم تطابق وسایل و اهداف از نظر مرتن است. مرتن معتقد است، وقتی فرد هم اهداف فرهنگی پذیرفته‌شده را و هم وسایل رسیدن به این اهداف را رد می‌کند، انزوا پیشه می‌کند. کوهن نیز معتقد است، وقتی فرد دچار احساس انزوا می‌شود، سعی دارد این احساس را از خود دور کند؛ بنابراین به رفتار انحرافی برای کسب لذت و شادی روی می‌آورد (ممتاز، ۱۳۸۱: ۶۵).

نتایج نشان می‌دهد که تمام مؤلفه‌های از خودبیبگانگی در ارتباط معناداری با رفتارهای جمعی قرار دارند. یکی از این مؤلفه‌ها احساس بی‌هنجاری است. هر اندازه فرد بیشتر احساس بی‌هنجاری کند، تمایل بیشتری جهت ورود به رفتارهای جمعی دارد. البته بیشتر در مباحث دورکیم راجع به بی‌هنجاری بحث می‌شود و به وضعیتی اشاره دارد که فرد هنجارهای جامعه را نمی‌پذیرد. مرتن نیز به وضعیت بی‌هنجاری اشاره می‌کند. این وضعیت زمانی رخ می‌دهد، که فرد راه مقبول رسیدن به هدف را مسدود می‌داند و لذا راهی انتخاب می‌کند که جامعه آن را نفی کرده است. به نظر سیمن احساس بی‌هنجاری خودبه‌خود به از خودبیبگانگی منجر شده و راهی برای ورود جوانان به باندهای جمعی فراهم می‌کند. احساس بی‌معنایی نیز وضعیتی است که فرد در آن وضعیت در مورد اعتقادات خود دچار تردید است. در این وضعیت فرد احساس از خودبیبگانگی می‌کند و در نهایت این وضعیت فرد را مستعد انجام رفتار انحرافی می‌کند. نتایج در این پژوهش نشان می‌دهد، بین احساس بی‌معنایی و رفتار جمعی رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد؛ یعنی هر چه فرد احساس بی‌معنایی بیشتری تجربه کند، شدت گرایش وی به رفتار جمعی افزایش می‌یابد.

آخرین بعد احساس از خودبیبگانگی، احساس تنفرازخویشتن است. در وضعیت احساس تنفرازخویشتن، فرد خود را وسیله و ابزار دیگران برای رسیدن به هدف می‌بیند. در این حالت فرد در کار خودش، احساس خشنودی نمی‌کند یا نقشی که جامعه به فرد می‌دهد، برای وی

حالتی از اجبار و اکراه دارد. نتایج در این پژوهش نشان می‌دهد که به میزانی که در فرد احساس تنفرازخویشتن بیشتر است، گرایش فرد نسبت به رفتار جمعی بیشتر است. نتایج پژوهش همچنین در ارتباط با تحقیقات پیشین هم نوعی همخوانی را نشان می‌دهد. در پژوهش ایمان نشان داده شده که جدایی و فاصله میان انتظارات قشر دانشجو و جوان از نظام سیاسی با واقعیت‌های نظام اجتماعی می‌تواند عامل مؤثری در ارتباط با شکل‌گیری ناآرامی‌ها و فروپاشی نظم اجتماعی باشد. در پژوهش مونتیل رابطه بین خواسته‌ها و نیازهای ارضاننده جوانان و شورش‌ها و ناآرامی‌ها مورد توجه قرار گرفته شده است. آنچه نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد، علاوه بر عواملی چون نارضایتی، محرومیت و خواسته‌های ارضاننده می‌توان به مباحثی چون تقویت سرمایه اجتماعی و ارزش‌های دینی و مذهبی نیز تأکید داشت. با توجه به این که جوانان جمعیت وسیعی از جامعه را تشکیل می‌دهند، این‌ها دارای نیازها و خواسته‌هایی هستند که برآوردن آن‌ها می‌تواند به بهبود زندگی‌شان در جامعه کمک کند. کشورها بخش زیادی از حفظ و گسترش فرهنگ و تمدن خود را مدیون جوانان می‌دانند. این پژوهش به برنامه‌ریزان راهکارهایی ارائه می‌دهد تا بتوانند به سامان‌دهی اصول حاکم بر تعهدات اجتماعی جوانان کمک کنند و از رفتارهای جمعی و تنش‌هایی که از عدم وجود این ارزش‌ها ناشی می‌شود، جلوگیری کنند.

شناخت نیازهای جوانان و رفع این نیازها جهت جلوگیری از معضلات بالقوه ناشی از عدم رعایت اصول اخلاقی در جامعه. تقویت روحیه تعهدپذیری در میان جوانان

توجه بیشتر به خواسته‌ها و نیازمندی‌های جوانان از طرف خانواده و مسؤولان نهادها
بالا بردن گرایش دینی جوانان از طریق آموزه‌های دینی و فرهنگ‌سازی در این زمینه

کتاب‌نامه

۱. آگ برن و نیمکف. (۱۳۴۹). *زمینه جامعه‌شناسی*. ترجمه و اقتباس امیرحسین آریانپور. تهران: کتاب‌های جیبی.

۲. اسملسر، نیل. (۱۳۸۰). *تئوری رفتار جمعی*. ترجمه رضا دژاکام. چ ۱. تهران: مؤسسه یافته‌های نوین با همکاری مؤسسه نشر دواوین.
۳. ایمان، محمد تقی؛ منفرد، حسین. (۱۳۸۵). «بررسی عوامل اقتصادی اجتماعی مؤثر بر رضایتمندی سیاسی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز». *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*. دوره بیست و چهارم. شماره دوم. صص: ۹-۲۵.
۴. بشیریه، حسین. (۱۳۸۱). *تاریخ اندیشه‌های سیاسی قرن بیستم*. تهران: نشر نی.
- a. پیران، پرویز. (۱۳۷۲). *طرح شهردار مدرسه گامی به سوی نهادینه‌کردن مشارکت*. تهران: معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهر تهران.
۵. تنهایی، حسین ابوالحسن. (۱۳۷۱). *مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی*. مشهد: نشر مرندیز.
۶. خواجه‌نوری، بیژن. (۱۳۷۶). *بررسی عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر بیگانگی زنان (مطالعه موردی: زنان شهر شیراز)*. رساله کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.
۷. درس‌ر، دیوید و ویلیام ام. ویلیس. (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی: بررسی تعامل انسان‌ها*. ترجمه مهرداد هوشمند و غلامرضا رشیدی. تهران: انتشارات اطلاعات.
۸. دلاپورتا، دوناتلا و دینا ماریو. (۱۳۸۳). *مقدمه‌ای بر جنبش‌های اجتماعی*. ترجمه محمد تقی دلفروز. تهران: انتشارات کویر.
۹. روشه، گی (۱۳۷۶). *جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز*. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشارات تبیان.
۱۰. ستوده، هدایت‌الله. (۱۳۷۸). *روان‌شناسی اجتماعی*. تهران: انتشارات آوای نور.
۱۱. سید امامی. کاووس. (۱۳۷۴). «روش‌های تاریخی تطبیقی در آثار تدا اسکاچپل و چالز تیلی». *فصل‌نامه پژوهش دانشگاه*. سال اول. شماره ۱. صص ۳۱-۴۹.
۱۲. شفرز، برنارد. (۱۳۸۳). *مبانی جامعه‌شناسی جوانان*. ترجمه کرامت‌الله راسخ. تهران: نشر نی.
۱۳. غفاری، غلامرضا؛ ابراهیمی اویه، عادل. (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی تغییرات اجتماعی*. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
۱۴. فرجاد، محمد حسین. (۱۳۷۲). *آسیب‌شناسی اجتماعی خانواده و طلاق*. چاپ اول. تهران: انتشارات منصوری.
۱۵. فکوهی، ناصر. (۱۳۷۸). *خشونت سیاسی*. تهران: پیام امروز با همکاری نشر قطره.

۱۶. کوزر، لوئیس؛ برنارد، روزنبرگ. (۱۳۷۸). *نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی*. ترجمه فرهنگ ارشاد. تهران: نشر نی.
۱۷. کوهن، تامس. (۱۳۶۹). *ساختار انقلاب‌های علمی*. ترجمه احمد آرام. تهران: نشر سروش.
۱۸. گار، تدرابرت. (۱۳۷۷). *چرا انسان‌ها شورش می‌کنند؟*. ترجمه علی مرشدی‌زاد. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۹. گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۱). *سازمان اجتماعی*. ترجمه هما زنجانی‌زاده. تهران: سمت.
۲۰. محسنی تبریزی، علی‌رضا. (۱۳۸۳). *وندالیسم*. تهران: انتشارات آن.
۲۱. مساروش، ایشتون. (۱۳۸۰). *نظریه بیگانگی مارکس*. ترجمه حسن شمس‌آوری و کاظم فیروزمند. تهران: نشر مرکز.
۲۲. ممتاز، فریده. (۱۳۸۱). *انحرافات اجتماعی. نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*. چاپ اول. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۲۳. منصورفر، کریم. (۱۳۸۷). *روش‌های پیشرفته آماری همراه با برنامه‌های کامپیوتری*. تهران: دانشگاه تهران.
۲۴. نصفت، مرتضی. (۱۳۵۴). *سنجش افکار دانشجویان کشور*. تهران: دانشگاه تهران. مؤسسه روان‌شناسی.
25. Bahry, D. and Silver, B. (1993). "Soviet Citizen Participation on the Eye of Democratization". *American Political Science Review*. Vol. 84. pp:575-593.
26. Blocker, M. J. and Sherkat, P. E. (1994). "The Influence of Class, Gender and Socialization on Participation". *Social Force*, Vol. 72. No. 3. pp.82-93.
27. Cooper, D. (1991). "On the Concept of Alienation". *International Journal of Contemporary Sociology*. Vol. 28. pp. 7-26.
28. Davies, James. (1969). "The J- Curre of Rising and Declining Satisfactions as Cause of Some Great Revolution and a Contained Rebellion" in H.D. Craham and T.Gurr (eds). *Riolence in America*. New york: Paeger. PP: 690-730.
29. Furlong, A. (2000). "Youth in a Changing World", *International Social Science, Journal*. Vol. 14. pp. 156-169.
30. Graham, K. (1992). *Karl Marx, Our Contemporary*. Torento: University of Torento Press.

31. Grameci, A. (1973). *Antonio Grameci: Letters from Prison*. (L. Lawner, Ed. And Trans.). New York: Harper and Row. (original work published 1932).
32. Lin, N. (1974). *Foundation of Social Research*. New York: MC Graw. Hill.
33. Marx, K. & Engels, F. (1967). *The Communist Manifesto*. London: Penguen Books. (Original work published 1848).
34. McMurty, J. R. (1982). *Anatomy of a Lynching: The killing of Claude Neal*. Baton Rouge, LA: Louisiana. State University Press.
35. Noble, T. (2000). *Social Theory and Social Change*. New York: St. Martin s Press.
36. Turner, Raiph and Killian, lewis. (1987). *Collective Behaviour*. UK: Englewood Cliffs.
37. White, J. R. (1998). *Terrorism: An Introduction*. (2nd ed). Belmont. CA: Wandsworth Publishing.

